

Nagy Szabolcs

A SZÉKELY HADOSZTÁLY

A Trianonhoz kapcsolódó témák közül immár lassan száz esztendeje az egyik legvitatottabbnak számít a fegyveres ellenállás kérdésköre. Magától esett szét a hadsereg vagy szándékosan szétbomlasztották? Lett volna lehetőség a haderő egy részének egyben tartására és ütőképessé alakítására? Ha igen, milyen esélyek mutatkozhattak az utódállá-

mok s főként az antant hadseregei ellenében? S egyáltalán, ez utóbbiak túlmerészkedtek volna-e a diplomáciai nyomásgyakorlás eszköztárán, vagy nem tudták volna elérni, hogy a négy és fél éves háborúba a vesztesekhez hasonlóan belerokkant társadalmuk újabb áldozatokat hozva távoli országok területi gyarapodása érdekében harcoljanak?

Mivel a revíziós törekvés a Horthy-rendszer alapköve volt, a téma szükségszerűen átpolitizálódott. Így a kérdések feltevését, az azokra adott válaszokat nagyban befolyásolta s mindmáig befolyásolja az ország aktuális politikai irányvonala, illetve a rendszerváltozás óta az, hogy a politikai-közéleti szekértáborok közül melyikben tárgyalják a témát. Nyilvánvaló, hogy a tudományos igényvel fellépő történészek kívül állnak e jelenségen, ám az tapasztalható, hogy hangjuk ritkán jut a szerekereken túlra. Ezért – bár közel három évtizede lehet politikai nyomás nélkül beszélni Trianonról – mind a tördőfélegenda, mind az ataturki Törökország-hoz hasonló ellenállás lehetősége jelen van a közgondolkodásban. Ugyanúgy, ahogy a másik oldalon pedig makacsul ragaszkodnak a hadsereg teljes és spontán bomlásáról szóló teóriához. Pedig ezen teória cáfolatára is bőven akad történelmi adat. Például a Kratochwill Károly vezette m. kir. nagyváradi 4. gyalogezred díszmenetben, zenésző mellett vonult be a határtól több száz kilométerre fekvő békeálmáshelyére, a váradi kaszárnyába.

BELENYUGVÁS VAGY ELLENÁLLÁS?

De a spontán módon lezajlott bomlásnak is ellentmond az adatok egy része. 1918 októberében például a cs. és kir. székelyudvarhelyi 82. gyalogezred Tiroiban tartózkodó menetzászlóaljához Budapestről agitátorok érkeztek, akik magukat újságíróknak mondták, s a legénységet a tisztek ellen lázították. A menetzászlóalj hazafelé vezető útja sem zajlott zökkenőmentesen, a forradalmi erők több vasútállomáson is le akarták fegyverezni őket, Bécsben például csak egy kézigránát felrobbantása riasztotta el a rájuk támadó helyi karhatalmat. A 82-esek Szászsebesen tartózkodó pótszázada sem járt sokkal jobban. Őket 1918 novemberében a budapesti kormány által felfegyverzett és pénzzel ellátott helyi román nemzetőrség kívánta lefegyverezni. Végül azonban fegyvereiket nem a helyi románok, hanem a Magyar Királyi Államvasutak miatt kellett a kaszárnyában hagyniuk, mivel azok elszállítására a vasút nem biztosított szerelvényt.

Ugyanebben az időszakban a magyar állami vasúttársaság román töme-

geket utaztatott az Erdély Romániához csatlakozását kikiáltó gyulafehérvári nagygyűlésre. Arra a december 1-jei eseményre, mely a román szimbolikában Trianon ellenpólusának szerepét tölti be. Általánosan is jellemző, hogy határainkon túl az új államok megalakulását, a területszerzéseket nem a békekötéstől számítják, hanem más eseményhez, például népgyűléshez kötik. E felfogás alapján a történelmi Magyarország már Trianon előtt mintegy másfél esztendővel elveszítette területei jó részét. Trianonban tulajdonképpen csak rögzítették a már eldöntött tényeket.

A magyar köztudat fősodra viszont kizárólag a jogi aktusra, a trianoni békekötésre koncentrál, tudomást sem véve a kisszámú, de mégis valós eredményt elérő törekvésekről, mint a balasagymarmati „csehkiverés”, a jóval kisebb súlyú szomoróci eset, illetve a már Trianon után lezajlott s annak első revízióját hozó nyugat-magyarországi felkelés. Az egymásnak ellentmondó álláspontok közötti eligazodást leginkább a fegyveres ellenállás lehetőségeinek vizsgálata segíti elő. Erre témaként a legalkalmasabbnak a Székely Hadosztály majd féléves műkö-

dése tűnhet, mivel válasszal szolgál a hadseregszervezéssel, a fegyveres ellenállás lehetőségeivel és szándékaival kapcsolatos legtöbb kérdésre.

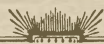
ERDÉLY HELYZETE

1918 késő ősze talán Erdélyben hozta a legnagyobb felfordulást. Az ország-részbe 1916 augusztusában már betört a román hadsereg. S bár az oda vezényelt német és osztrák–magyar csapatok beérkezése után hamar fordult a hadszerencse – decemberre Bukarest is elesett –, a harcok nagy károkat okoztak. Főleg a székelyföldi gazdaságra volt igaz, hogy azt a világháború végéig sem sikerült legalább az 1916 nyarán elért szintre hozni.

De a lakosságot nem csak gazdasági károk érték. Sokat szenvedtek a harcok elől elmenekült tömegek, de még inkább azok, akiket a románok magukkal hurcoltak. A román táborokban elkesztő viszonyok uralkodtak, főleg a tifuszbajváltást jelentett veszélyt az elfogottakra. Pál-Antal Sándor adatai szerint például a sipoti táborba hurcolt mintegy 17 ezer személy közül csupán háromezer tért vissza. Ilyen előzmények után érthető, hogy az erdélyi magyar – s kiemelten a székely – közösség nagy félelemmel tekintett az esetleges újabb betörésre.

Az erdélyi harcok elülte után a Monarchia hadvezetése nem akart újra a felkészületlenség hibájába esni. Ezért megszervezte a Goldbach-csoportot, melynek feladata Erdély védelme volt. A cs. és kir. hadsereg, illetve az m. kir. honvédség különböző fegyvernemeiből az Anton Goldbach Edler von Sulitaborn altábornagy által szervezett haderő körülbelül tizenhárom és fél ezer puskát, illetve nyolcvan ágyút birtokolt. Mivel azonban nem Erdélyben honos alakulatokból állt, a helyi politikusok a kezdetektől hangot adtak féltelmeiknek, hogy egy nagyobb katasztrófa esetén az idegen katonák hamarabb feladják védelmi állásaikat, mint a közvetlenül otthonaikért, családjaiért küzdő helyiek tennék. Ezért szorgalmazták a Goldbach-csoport alakulatainak erdélyi csapatokkal történő felváltását. A hadvezetés azonban eltűzött tartotta a féltelmeiket, amelyek – mint utólag kiderült – nagyon is meg-

A SZÉKELY HADOSZTÁLY EGYESÜLET

Az egyes első világháborús alakulatok (főként a honvédezek) emlékének ápolására a Horthy-korban sorra jöttek létre az úgynevezett bajtársi egyesületek. Ezek elsősorban ezredtörténet-írással, emlékművek létrehozásával, emlékünnepek szervezésével foglalkoztak. Tagjaik köre általában az egykori ezred teljes tisztikarának az országban tartózkodó részére kiterjedt, de az altisztek, a legénységi állomány részvételét is csak egzisztenciális okok korlátozták. Taglétszámát, tevékenységét tekintve kiemelendő közülük a Székely Hadosztály Egyesület. Tevékenysége az átlagnál jóval szélesebb körű volt, nem csupán a hagyományőrzésre szorítkozott. Az egykori katonák segélyezése, álláshoz segítése mellett az össz-székelység ügyét is felkarolta, a II. bécsi döntés után karitatív tevékenységét Székelyföldre is kiterjesztette. Részt vett a revizionista mozgalom népszerűsítésében, de a sztereotípiákat cáfolva zsidómentő tevékenységet is folytatott. Mivel az egykori tartalékosok is tagjai, szimpatizánsai voltak, befolyása nemcsak a honvédség, de a közélet, a politika, a művészet minden területén megmutatkozott. Rendezvényein ezen szférák legmagasabb körei is képviseltették magukat. A bajtársi egyesületek máig feltáratlan története közelebb vihet a Horthy-kor társadalmi-politikai befolyási rendszerének, kapcsolati hálójának részletesebb feltérképezéséhez, az egyes személyi döntések informális okainak jobb megértéséhez.

alapozottak voltak. 1918. november elején a háborús vereség, illetve a forradalom hatására a Goldbach-csoport feloszlott, katonái hazaindultak a Monarchia távoli területein található otthonaikba. November 12-én – egy nappal azelőtt, hogy a belgrádi konvenció azt számukra lehetővé tette volna – Gyergyótölgyesnél a román hadsereg ismét behatolt a magyar területekre.

Mindeközben az Erdélyben állomásozó csapatok köreiből is katasztrófális viszonyok uralkodtak. Még azokat

a katonákat is, akiket sikerült a frontról rendezett körülmények között hazahozni, hamarosan megfertőzték a zűrzavaros közállapotok. A Kratochwill korábbi ezredét átvevő Gombos Zoltán alezredes például nagyon szemléletesen írt a „négyeseknél” december elejére kialakult viszonyokról: „*Ha, pl.: a közkatona új nadrágot akar, azt mondja tisztjének, hogy »Hallja. Mikor ad már más nadrágot?« Erre egy bajtársa közbeszól: »Hajítsd a pofájához!« A tiszt kérdésére, hogy ki használ ilyen hangot, az illető büszkén kiáll s fenyegető hangon jelentkezik: »Én mondtam, most új rend van, most másképp beszélünk.«*” Természetesen hasonló állapotok uralkodtak más ezredeknél is. A kolozsvári kaszárnyákból például rendszeresen kihajigálták a matracoikat, a katonák részegeskedéssel, a drága lőszer levegőbe puffogatásával töltötték az időt.

SZÉKELY ÖNKÉNTESEK AZ ELLENÁLLÁS ELÉN

1918 novemberében Kratochwill Károly ezredes lett az V. erdélyi katonai kerületi parancsnokság – ezzel tulajdonképpen valamennyi erdélyi alakulat – parancsnoka. Az erdélyi parancsnokság központjában azonban szomorú állapotok fogadták. Az elméletileg rendelkezésére álló ezredeknél gyakorlatilag csak a keretei voltak meg, háborús létszámuknak a töredékével rendelkeztek. És ennek a csekély létszámú hadseregnek a harcértéke – a fent említett fegyelmi állapot miatt – még a létszámarányosan elvárhatónál is jóval kisebb volt. Ahhoz, hogy az erdélyi parancsnokság ellen tudjon állni az országra törő erőknek, sürgősen hadilétszámra feltöltött, fegyelmeztetett csapatokra lett volna szüksége.

Kolozsvárott ekkor jelentős számú székely származású katona tartózkodott. Volt, aki még nem ért haza a frontról, mire a románok betörték szülőföldjére, és most várta, mit tehetne az otthon maradtokért. Mások a román betörés elől menekültek oda, megint mások tanulmányaik, munkájuk miatt egyébként is a kincses városban éltek, de szeretteik révén szoros kapcsolatban álltak szülőföldjükkel. A hírek hallatán egyre jobban aggódtak mind az otthon maradtok sorsa, mind az Erdély megvédésére képtelennek látszó magyar hadsereg miatt. A székelyek egy kis csoportja – főként

fiatal értelmiségiek, akik tartalékos tisztként szolgáltak a háborúban – 1918 novemberének második felében szervezkedni kezdett, hogy valamiféle toborzással létrehozzon egy ütőképes, a románoknak ellenállni képes haderőt.

Egyik vezetőjük, Zágoni István tartalékos hadnagy (újságíró, később az Erdélyi Szépművéses Céh egyik alapítója) a *Székelyek ítéletidőben* című művében részletesen leírta az eseményeket. A csoport tagjai megkeresték a látóköriükbe kerülő, Kolozsvárott tartózkodó fiatal székely tiszteket és altiszteket, hogy a helyzetre közösen találjanak megoldást. A szervezkedők hamarosan elhatározták, hogy titokban Székelyföld még meg nem szállt területeire utaznak, s ott toboroznak a románok elleni harcra. Ahhoz azonban, hogy az esetlegesen felállított alakulat sikerrel szállhasson szembe a megszállókkal, szükségük volt a hivatalos hadvezetés és a politika támogatására is. Ezért megkeresték Kratochwillt és kelet-magyarországi fő kormánybiztosát, Apáthy Istvánt. Zágoni arra a kérdésre, hogy kivel lehetne megvédeni Erdélyt, így felelt: *„Nincsen más reménység, a székelyeket kell fegyverbe szólítani, és székely csapatokat szervezni.”* Apáthy – aki korábban Zágoni tanára volt az egyetemen – erre felcsettant: *„Ne mondja, csinálja meg!”*

A tervet Kratochwill is támogatta. A katonai kerületi parancsnokságtól megkapták a szükséges pénzt és felszerelést, és elindultak a román vonalakon át Székelyföldre. A szervezkedés központjául Erdővidéket, azon belül is Barótot jelölték ki, ahová november 28-án érkeztek meg. Egyrészt a csoport legtöbb tagja innen származott, másrészt ez a kieső, csendes vidék volt a legalkalmasabb egy titkos akcióra. Néhányan Erdővidékről továbbmentek Csíkba, Gyergyóba vagy Háromszék egyéb területeire, de a nagyobb településeket a dekonspiráció fokozott veszélye miatt mindenütt elkerülték. A toborzást hamar siker koronázta. Mint Gottfried Barna nyíregyházi történész az eseményekről írt egyik munkájában megfogalmazta: *„Bibarcfalváról döcögtek november 30-á éjjelén az első székerek az önkéntesekkel az ágostonfalvi vasútállomásra. Aztán jöttek a hermányiak, olasztelkiek, baconiak, füleiek, bardóciak, Erdővidék megmozdult.”*

A következő nehézséget a székely önkéntesek megszervezése jelentette. Kolozsvárott Kratochwillék elkülönítették őket az ott állomásozó egyéb

csapatoktól, elsősorban azért, hogy amazok magatartásukkal, nézeteikkel ne demoralizálhassák a lelkes önkénteseket. Ezért az összes többi csapattól – és a város politikai-morális zűrzavarától – távol, a Fellegvárbán szállásolták el őket. A fegyelem fenntartása volt a vezetők egyik legnehezebb feladata. Például a – később a Székely Hadosztályba olvasztott – cs. és kir. székelyudvarhelyi 82. gyalogezred maradéka ez időben Zilahon tartózkodva több ízben majdnem összecsapott az ott állomásozó egyéb alakulatokkal. A helyzet olyannyira tarthatatlanná vált, hogy hamarosan át is irányították őket Kolozsvárra, hátha ott, a székely önkéntesek között megváltozik a viselkedésük. A Székelyföldről közben folyamatosan szivárogtak az önkéntesek Kolozsvárra, hamarosan zászlóaljja, majd ezredde szerveződhetett a csapat. Az ideiglenes parancsnok először Zágoni, majd Berde Gábor őrnagy volt, ezredde fejlődve pedig Nagy Pál ezredes parancsnokolt a székelyek élén. A toborzás mellett legalább akkora feladatot jelentett a katonák felszereléssel történő ellátása. Ruhát a székelykocsárdi raktárból szereztek, egy korabeli kimutatás szerint fegyvere azonban csak minden második katonának volt.

Az önkénteseken, illetve az erdélyi katonai kerületi parancsnokság vezetőin kívül egy harmadik fél is segítette a legénység toborzását, ellátását: a budapesti székhelyű Székely Nemzeti Tanács. A frontokról visszatérő székely ka-

tonákat Budapesten összegyűjtötték, és néhány száz fős csoportokban, felszereléssel ellátva küldték őket Kolozsvárra. A Székely Nemzeti Tanács politikailag is támogatja a hadosztály működését, biztosította a csapatok hátszágát, valamint összegyűjtött egy jelentős pénzüsszeget, az úgynevezett Székely Alapot, mellyel a honvédelmet – illetve az esetleges maradványból a székely művelődést – kívánta támogatni.

A román hadsereg december elején – megsértve a belgrádi konvenciót, de az antant jóváhagyásával – átlépte a Maros jelentette demarkációs vonalat, és megkezdte előrenyomulását Kolozsvár felé. Ekkor a Fellegvárbán még csak 2-3000 székely gyűlhetett össze. Ekkora létszámmal óriátság lett volna megkísérelni a város védelmét. Az erőviszonyokat tovább rontotta, hogy a legénység kiképzése, fegyelmezése és felfegyverzése sem érte még el a kívánatos szintet. Így Kratochwillék számára nem maradt más lehetőség, mint hogy kivonják az alakulatot Kolozsvárról.

A román hadsereg 1918 karácsonyán szállta meg a kincses várost. Kratochwill erői Erdély nyugati határának kulcspontjaihoz vonultak, a Csucsai-szorosba, Zsibóra, Tasnádra. Ez a döntés nagy feszültséget okozott. Akadtak olyanok (például a 21. ezred egy teljes zászlóalja), akik – elkeseredve a visszavonulás miatt – inkább letették a fegyvert, s hazatértek a már megszállt területen fekvő otthonaikba.

A nyugatra vonult erők parancsnoksága rövid ideig Nagyváradon, majd Szatmárnémetiben állomásozott, ahol nagy erőkkel folyt a légénység kiképzése. A további toborzásról sem tettek le, de általánosságban elmondható, hogy minél kijebb jöttek Erdélyből a toborzók, illetve minél nagyobb településen verbuváltak, annál kevesebb katonát sikerült gyűjteniük. A nagyvárosokban (Nagyvárad, Debrecen, Szatmárnémeti) jelentős volt a munkásmozgalom hatása, így lakosaik nem nagyon álltak a székelyek közé, sőt ezeken a helyeken a hadosztály helyben dolgozó részeinek, vezérkarának tevékenységét is hátráltatták. Az Alföld lakossága sem érezte azt a fenyegetettséget, mint a székelyföldiek, így onnan sem lehetett feltölteni az ezredeket. Az alföldiek, ha kötélnek álltak is, kisebb lelkesedést mutattak, s jóval nehezebb volt közöttük a fegyelmet fenntartani.

Kratochwill erőinek összetétele összességében mégis jelentősen megvál-

←—————
Kratochwill és tisztikara az első világháborúban (mindkét képen)
—————→

tozott. A székelyeken felül szép számmal szerepeltek már benne egyéb önkéntesek (például nemzetőrök), illetve a 38. hadosztályhoz tartozó reguláris alakulatok – a 21. (korábban kolozsvári), a 24. (korábban brassói) és a 32. (korábban dési) ezredek – is kezdtek feltöltődni, ha messze nem is hadi létszámra. Így a későbbiekben a románokkal összecsapó magyar erőknek már csak egy részét képezte az 1918 decemberében Kolozsvárra érkező székely önkéntesek csapata. Azonban a toborzás során végig kimutatható volt a székely elem túlsúlyának megőrzésére irányuló törekvés, kiemelten a tisztikar; de a légénységi állomány körében is.

A SZÉKELY HADOSZTÁLY ELNEVEZÉS KÉRDÉSE

A Kratochwill parancsnoksága alatt álló csapatok – a katonák saját kérésére – Festetics hadügyminiszter 1919. január 17-i rendelete alapján kapták a Székely Hadosztály megnevezést. Korábban a székely önkéntesek a Székely Zászlóalj, majd a Székely Ezred nevet viselték, a 38. hadosztály ezredei pedig

eredeti hadrendi számaikat. De az új nevét is mindössze másfél hónapon keresztül, február végéig viselte az alakulat, mivel – Böhm hadügyminiszter hadsereg-átszervezési tevékenységének részeként – ekkor Székely Különítménnyé alakították át. Az az alakulat tehát, melyet ma Székely Hadosztály néven emlegetünk, szigorúan katonaszakmai szempontokat figyelembe véve mindössze egy bő hónapon keresztül tevékenykedett.

Azonban a csapatok vezetőinek személye, légénységének összetétele, honvédelmi tevékenységének irányultsága, valamint nem utolsósorban a kortársak felfogása miatt indokoltnak látszik a Székely Hadosztály fogalmát jóval tágabban értelmezni. Kratochwill mint Erdély katonai parancsnoka a 38. hadosztályt, illetve a 20. hadosztály részét képező, nagyváradai székhelyű 39. dandárt irányította. Valószínűleg e két alakulat románok elleni együttes fellépésének köszönhető, hogy a harcokban részt vevők és a visszaemlékezők nem törődtek azzal, hogy a Kratochwill irányítása alá tartozó csapatokat megkülönböztessék egymástól, hiszen harci cselekményeiket összehangolták, s kö-

zel azonos politikai nézeteket vallva a forradalmi viszonyokat bizalmatlanul vagy egyenesen elutasítóan szemlélték.

A kortársak meglegedtek azzal, hogy – a Székely Hadosztály fogalmát térben és időben is kitérítve – mindazokat, akik 1918 novemberétől 1919 áprilisáig együtt harcoltak Kratochwillal, a hadosztályhoz tartozóként aposztrofálták. Mivel ez a felfogás terjedt el a köztudatban, nem látszik indokoltnak a megváltoztatása, elég rámutatni, hogy eredeti, hadrendi értelemben a Székely Hadosztály elnevezést csak az egykori 38. hadosztály viselte.

A SZÉKELY HADOSZTÁLY ELLENÁLLÁSA

A csapatok létszáma feltöltöttségük csúcspontján is legfeljebb egy-két ezerrel haladta meg a tízezer főt. Ennyi emberrel Kratochwillnak a Belényestől Máramaroszigetig tartó teljes frontszakaszt kellett (volna) tartania. Ez képtelenség volt. Így – a domborzati viszonyokra támaszkodva – első sorban a folyóvölgyekben fekvő közlekedési útvonalakat biztosították na-

gyobb erőkkel, másutt tábori őrsök laza sora húzódott. Mélységi tagozódásról, megfelelő tartalékok biztosításáról szó sem lehetett.

Mialatt a Székely Hadosztály egyes részei elfoglalták a számukra kijelölt harcálláspontokat, még mindig nem volt nyilvánvaló, hogy az egység milyen jellegű tevékenységet végezhet s milyen mozgástérrel rendelkezik. Ismert, hogy a forradalom politikai vezetése kezdetben nem tartotta fontosnak az ország területi integritásának fegyveres védelmét, arra Károlyi először csak március elején éppen a hadosztály katonái előtt Szatmáron elmondott beszédében utalt mint kiemelt feladatra. De a fegyveres ellenállás elhatározása már jóval korábban, „saját hatáskörben” megtörtént. Kratochwill december közepén, a románok előrenyomulásakor közölte csapataival, hogy megszervezi a románok elleni aktív védelmet. Jellemző az állapotokra, hogy az utasítás nem az – árulkodó módon Honvédelmiről átnevezett – Hadügyminisztériumból érkezett, de az is, hogy ennek ellenére nem akadályozták meg az ellenállás megkísérlését.

Ugyanúgy jellemző a korra, az ország és a hadosztály viszonyaira, hogy az első ellentámadás nem Kratochwill parancsára, hanem Kubay Lajos ezredesnek, a 21. gyalogezred parancsnokának elhatározása alapján indult. 1919.

január 12-én a románok megtámadták az ezred Egeresen tartózkodó egységeit. A 21-esek ennek hatására Csucs térségébe húzódtak vissza. A kialakult helyzetben Kubay ellentámadásra határozta el magát, melyet engedély nélkül – csupán értesítve a hadosztály vezetését – 23-án meg is indított. Az ezred három nap alatt a kalotaszegi Malomszegig nyomult előre, ám a kialakult helyzet – északról és délről román irreguláris erők támadták a 21-eseket, míg Kolozsvár irányából a román hadsereghez is jelentős erősítés érkezett – az ezred bekerítésével és megsemmisülésével fenyegetett. Így kénytelenek voltak Csucsára visszatérni, ahol január 29-én egy francia bizottság látogatta meg az ezredet, felszólítva őket az ellenségeskedés beszüntetésére.

A front ezzel tulajdonképpen több hónapra megszilárdult. Csupán a lényeges viszonyokon nem változtató, helyi jelentőségű összecsapások zajlottak. A tisztikar egy része – főleg azon, székely származású kör, mely a kezdeti toborzásban is oroszlánrészt vállalt – azonban nagyon nehezen tűrte a tétlenséget. Mozgalmat szerveztek egy parancs nélküli támadás megindítására, melytől a hadosztály általános támadásának kikényszerítését remélték.

A terv azonban az idősebb, megfontoltabb parancsnokok ellenállásán megbukott. A „tétlenség” időszakának

Károlyi Mihály a Székely Hadosztály tagjai között, 1919. március 2.

legjelentősebb összecsapása mégis egy ilyen, felsőbb parancs nélkül megindított támadás következményeként alakult ki. A Szilágy megyei nemzetőrség zászlóalját Gyurotsik Mihály őrnagy vezetésével éppen a Zilahtól nyugatra található frontszakaszra vezényelték. Február folyamán a közeli városból sorra érkeztek hozzájuk a hírek a románok visszaéléseiről, erőszakoskodásairól. Mivel sokuk családja tartózkodott Zilahon, az embereket nagyon nehéz volt türelemre inteni. Végül február 22-én Gyurotsik el is rendelte a támadást Zilah, Zsibó és a Meszesgerinc visszafoglalása érdekében. A parancsnok azonban hamar elvesztette csapataival a kapcsolatot, így utasításainak betartását nem tudta ellenőrizni. Zilah visszafoglalása után a támadás nem folytatódott, a katonák a stratégiaileg fontos pontok elfoglalása helyett a polgári lakossággal mulatoztak. Amikor a román tüzérség észlelte a helyzetet, a kezén hagyott Meszesgerincről lőni kezdte a várost. Ennek hatására Gyurotsikék kénytelenek voltak feladni azt, a magyar lakosság jó része pedig elmenekült Zilahról. A balsikerű akció miatt az őrnagy hadbíró-ság elé került, s csak április elején térhetett vissza csapataihoz.

A SZÉKELY HADOSZTÁLY VISZONYA A POLITIKÁVAL

A Székely Hadosztályt vezetői – elsősorban Kratochwill – a Horthy-korban igyekeztek ellenforradalmi alakulatként bemutatni. Ennek jól körülírható és méltányolható okai voltak, ám az állítás mégsem volt komolyan vehető. Való igaz, hogy sem a legénysége, sem a tisztikara nem mutatta a forradalmi hevület jeleit, ám saját jól felfogott érdekében a hadosztály folyamatosan próbált együttműködni az országot vezető politikai erőkkel és a hadvezetéssel. Helyzetéből adódóan nem is tehetett mást. Ugyanakkor ez a saját maga által megalapozott vád a múlt rendszerben hozzájárult a hadosztály áru-lási mítoszának kialakulásához s e mítosz máig tartó fel-felbukkanásához.

Egyes politikai erőknek, politikusoknak azonban a kezdetektől bajuk volt a székelyek területvédelmi törekvéseivel. Különösen igaz volt ez a szociáldemokraták baloldali ellenzékére, illetve a sok titkos párttag miatt tőlük nem is minden esetben elkülöníthető kommunistákra. Személyesen Pogány

József emelhető ki, aki 1918 novemberének elejétől a Budapesti Katonatanács vezetője volt, s ezáltal nagy befolyással bírt az ország katonapolitikájára. Az 1918. október 25-től megalakult katonatanácsok behálózták a hadsereget, s a „forradalom vívmányainak” a hadseregen belüli érvényesülésére ügyeltek, mint például a rangjelzések használatának vagy a kommunikációban az aláfőle rendeltségi viszonyok megjelenésének tiltása s egyáltalán, a hierarchikus viszonyok megszüntetése.

A székely tisztikar – a legénység zöméhez hasonlóan – nem értett egyet ezekkel az előírásokkal. Jó részük számára fontosabb volt a szülőföld védelme, mint a „progresszív” eszméknek való megfelelés. A hadsereg hierarchia, fegyelem nélkül nem képes működni. Ott, ahol a legtöbb esetben percek alatt kell dönteni, cselekedni, nem működik a teljes körű demokrácia, a legénység „szavaztatása” a támadás vagy visszavonulás kérdéséről. Ezt a székelyek próbálták megmagyarázni a csapatokhoz delegált bizalmi férfiaknak, ám az általában erős ideológiai képzettséggel felvértezett katonatanács-i tisztviselők nem fogadták el érveiket. Így a váll-lapok, tisztelgések általában maradtak, viszont a helyzetet a bizalmi férfiak folyamatosan jelentették Budapestre.

Mindehhez hozzájárult a csapatok ellátatlanságának kérdése is. Nehezen tisztázható, hogy a felszerelés- és az élelmiszer-utánpótlás akadozásában mekkora szerepe volt az ország általános gazdasági helyzetének, s mekkora

Károlyi Mihály a Székely Hadosztály tagjai között, 1919. március 2.

az egyes esetekben bizonyítható budapesti szabotázsnek, de a székelyek hadvezetésbe vetett bizalmát nem erősítette a nélkülözés. Ilyen viszonyok közepette egyre nőtt a feszültség. Február elején Budapesten Pogány József egyik beszédében már ellenforradalmi alakulatként jelölte meg a Székely Hadosztályt, s a feltöltésére irányuló toborzást ellenforradalmi szervezkedésként bélyegezte meg. A beszédre egyes megszólított ezredek a debreceni sajtóban közöltek választ, melyben kifejtették, hogy elutasítanak bármilyen ellenforradalmi szervezkedést, de a számukra mindennél fontosabb honvédelmi feladataikat csak a fegyelem fenntartása mellett látják megvalósíthatónak.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után az új berendezkedéstől a honvédelem hatékony megszervezését remélték, s úgy tűnt, a Vörös Hadsereg felállításával várakozásaik be is teljesülnek. Ám a székelyek hamarosan megtapasztalhatták, hogy az új rendszerben „különutasságukat” már nemcsak a szavak szintjén nem tolerálják. A *Vörös Újság* hosszú cikket szentelt a Székely Hadosztály ellenségként történő bemutatásának. A csapatokhoz hamarosan minden addiginál nagyobb számban érkeztek komisszárok, akik megpróbálták a legénységet fellázítani előljárók ellen. Ez a törekvés általában a visszajára sült el, több esetben a tiszt

A SZÉKELY HADOSZTÁLY PARANCSNOKA

Kratochwill Károly

A Székely Hadosztály parancsnoka, Kratochwill Károly 1869 végén született Brünnben, ahol édesapja, Kratochwill József a debreceni magyar királyi 39. ezredben szolgált katonatisztként. Morva eredetű családneve és szülővárosa okán gyakran hitték morvának.

Már az édesapja is magyar identitású volt, aki tizenhat éves kőszegi diákként 1848-ban belépett a honvédseregbe, ahol tüzerként szolgált. Miután megsebesült és fogságba esett, büntetésből besorozták a császári seregbe. Az indulás nem nyomta rá bélyegét pályájára, 1866-ban már századparancsnok volt, s a custozzai csatában fényes haditettét hajtott végre embereivel. Hősieségéért magyar nemesi címet kapott. A haditett színhelye, a Monte Santa Croce után a szentkereszthegyi előnevet viselhette.

Az édesapa állomáshelyváltozásainak megfelelően gyakorta költözött a család, Károly később Brassót tekintette otthonának. 1884-ben a morvaországi Märtsch Weisskirchen-i (Morvafehértemplom) Katonai Főreáliskolában kezdte meg katonai tanulmányait, majd tizennyolc évesen felvételt nyert a Bécsújhelyi Katonai Akadémiára. Mindez szokványos pályáiv, ám az ezeket 1894-től követő Bécsi Hadiiskola már különlegesebb: egyrészt ide évente csak kevesek juthattak be, másrészt ez az intézmény számított a vezérkar előszobájának.

A különböző csapatszolgálatok mellett az 1900-ban vezérkari századossá kinevezett Kratochwill a katonai oktatásban is feladatokat kapott, előbb a pécsi Honvéd Hadapródiskolában, majd a Ludovikán tanított. 1909-ben életének fontos állomásához érkezett, a Habsburg-

család magyarországi ágához, József főherceg udvartartásába, József Ferenc és László gyermek főhercegek mellé került nevelőnek. Az itt eltöltött öt év egész életére kihatással volt. A családdal kialakított jó kapcsolatát egész életében ápolta. Fontos volt az is, hogy az első világháborúban alakulata sokszor József főherceg irányítása alatt szolgált, aki nyilván külön figyelmet szentelt egykori családi emberének. De a főhercegi ház vacsoráin, fogadásain megismerkedhetett a közélet krémjével is, megalapozva a Horthykorban meglévő terjedelmes kapcsolati hálóját.

Az első világháború kitörésekor Kratochwill kényelmes udvari beosztásából önként jelentkezett frontszolgálatra, ahol a nagyváradi m. kir. 4. gya-

ségnek örvendett. A háború után is rengeteg levelet kapott egykori beosztottjaitól, több esetben keresztapaságra is felkérték.

Katonai pályája a román fogságból történt hazatérte után hamar befejeződött. 1921 és 1923 augusztusa között a debreceni vegyesdandár és a debreceni katonai körlet parancsnoka volt. Innen a Hadtörténeti Múzeum élére helyezték át, amit sikeres harctéri parancsnokként feltétlenül viszszalépésként élhetett meg. Katonai pályájának 1925 elején szakadt vége – a hadseregnek a győztes hatalmak által engedélyezett alacsonyabb létszámára hivatkozva –, tettejéhez mérten fiatalon, ötvenhat évesen nyugdíjazták. Ettől a pillanattól számítható a még

Rendszeresen levelezett például az elhunyt király családjával, illetve br. Lehár Antallal is kapcsolatban állt. A politikai irányzat egyik legjelentősebb képviselője, gr. Hunyady József felsőházi tag 1926. szeptember 29-én kelt levelében biztatta Kratochwillt, hogy induljon a közelgő választásokon. Az ugyanezen politikai körhöz sorolható Ernszt Sándortól is maradt ránk Kratochwillhoz íródott levél.

Buzgó katolikusként természetesen a felekezet egyházi politikai vezető köreivel is kereste a kapcsolatot. Fennmaradt levelezése Serédi Jusztinián érsekkel és Kornis Gyula piarista oktatáspolitikussal. Több irat tanúsítja, hogy tevékeny részese volt akkori lakóhelye, Kelenföld katolikus gyülekezeti életének, oklevelet kapott az eucharisztikus kongresszus szervezésében végzett munkájáért.

De nemcsak a katolikus-legitimista táborral tartotta a kapcsolatot. Inkább integráló, mint megosztó személyiség volt. Teleki Pál volt és leendő miniszterelnök „kedves barátom”-ként szólította meg leveleiben. Az éppen regnáló miniszterelnök, Bethlen István a rá jellemző szűkszavúsággal hátrította el egy bajtársi egyesületi eseményre szóló meghívását. A felsőházi tag – a korban talán mai megítélésénél jelentősebb munkásságúnak tartott író – Herczeg Ferencsel is levelezett. Az argentinai magyar konzul a chilei konzul személyére vonatkozóan kért tőle ajánlást.

Nem meglepő, hogy Kratochwill a két világháború között jelentős személyisége volt a magyar revizionista mozgalomnak is. A Székely Hadosztály élén végzett tevékenysége révén a régi magyar határok védelmének emblematisz alakja

KRATOCHWILL VAGY KRATOCHVIL?

Kratochwill Károly a Székely Hadosztály parancsnokaként még w-vel és két l-lel írta a nevét. Később v-vel és egy l-lel kezdte használni családnevét, valószínűleg a Vitézi Széknek tett engedményképpen. A Kratochwill név különböző változatai egyébként gyakoriak voltak a Monarchia magyar felében is, elég például Vajda János műzsájára, Georginára, Kratochwill Mimi művészettörténészre vagy Baróti – eredetileg Kratochfill – Lajos labdarúgóedzőre gondolnunk.

logezredhez került mint az I. zászlóalj parancsnoka. Nem sokkal később az ezred parancsnoka lett, majd a háború vége felé a „négyesek” és a debreceni „hármások” alkotta 39. dandár élére került. Katonáival – az „agyagemberekkel” – mind a galíciai, mind a hírhedt isonzói fronton helytállt. A Monte San Michele védelméért a két világháború között megkapta a Katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. Egyéb kitüntetései mellett legalább annyit számított neki, hogy katonái között nagy népszerű-

két évtizedet élt, rendkívül aktív, energikus Kratochwill intenzív közéleti tevékenysége.

Bár a tábornok szervezett keretek közötti politikai tevékenységet nem folytatott, mégis jól kirajzolható politikai álláspontja. Személyes meggyőződése, korábbi élményei alapján leginkább a legitimista-katolikus alapelveket valló politikai erők mérsékelt, a mindenkori kormányokat támogató részével talált nézetközösséget, bár ápolta a kapcsolatokat a legitimista erők radikálisabb, emigrációt választó részével is.

volt. A Székely Hadosztály Egyesület vezetőjeként Kratochwill az elcsatolt országrészek visszavételére irányuló mozgalom fontos alakjává vált. Ezenkívül egyéb, egyértelműen revizionistaként jellemezhető szervezetekben is töltött be vezető tisztségeket. Áttételesen szintén kapcsolódtak a revízió ügyéhez azon szervezetek, melyek hazánk külföldi népszerűsítését, az elszigetelt ország külpolitikai szövetségesi rendszerének újjáépítését szolgálták. Ezek közül tisztséget töltött be például a Magyar–Lengyel Egyesületben, a Székely–Finn Társaságban, a Magyar–Francia Kultúrligában és a Magyar Külügyi Társaságban.

Munkabírását, tetterejét jelzi, hogy intenzíven foglalkozott hobbjáival is. Érdeklődése a festészet és a zene iránt szintén intézményesült, szerepet vállalt a Magyar Iparművészek Országos Egyesületének elnökségében, a Magyar Irodalmi és Művészeti Szövetség és a Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület választmányában, valamint a Mozart Egylet vezetőségében is. De nemcsak adminisztratív tevékenységet végzett e területeken. Sokat festett például, ránk maradt művein – jó rajztechnikával, de kissé „képregényhatású” stílusban – főleg az életével kapcsolatos hadieseményeket örökítette meg.

Kratochwill a második világháború kitérője s főleg a második bécsi döntés után reménykedett, hogy reaktiválják, és speciális tapasztalatait Erdély szolgálatában kamatoztathatja. Reményeiben azonban hamar csalatkoznia kellett, a honvédelem vezetői már nem azokból a körökből kerültek ki, amelyekben ő korábban oly otthonosan mozgott. A háború alatt főleg nyaralójában, Balatonszepezden tartózkodott, össze-összejárva József főherceg és a többi, közelben tartózkodó pályatárs családjával. A szovjet megszállást, világa, egzisztenciája összeomlását (egyebek mellett budapesti lakását is elvesztette) nem sokkal élte túl, 1946-ban Budapesten hunyt el.

teknek kellett kimenteniük a propagandistákat a legénység karmai közül. De némely visszaemlékezésekben áldozatok is szerepeltek...

A hadosztály hátában található, egyes szerveiknek helyet adó alföldi városok (Nagyvárad, Debrecen, Nagykároly, Szatmár) lakossága viszont általában forradalmi érzelmű volt. Nem egy esetben a szolgálati ügyekben ezeken átutazó vagy ott tartózkodó székely tiszteket atrocitások érték. Az események miatt a székelyek több városban felléptek az őket támadó helyi direktorium ellen, ezeket az eseteket az ellenoldal természetesen ellenforradalmi cselekményekként állította be.

A helyzet rövid idő alatt teljesen elfajult. A bizalom mindkét fél részéről visszafordíthatatlanul megingott. A front kulcspontján, Csucsán a 21. ezred helyére a Vörös Hadsereg hadvezetése a budapesti vasutasok egyik ezredét rendelte. (Más források nemzetközi zászlóaljakról tudnak.) Az új alakulat tagjai érkezésük közben a vasúti kocsikból a vezetékek porcelánszigetelőire, illetve legelésző állatokra lövöl-

döztek. A beérkezés után kirabolták az egyik tiszti étkezdét, majd éjjel-nappal tovább ropogtatták fegyvereiket, pazarolva az amúgy is nagyon szűkös lőszerellátmányt. Ilyen állapotok közepette indult meg a teljes frontvonalon két nappal később, április 16-án a nagy román támadás.

FEGYVERLETÉTEL

A meginduló támadásban az új csucsai védők egy pillanatig sem tartottak ki, ellenállás nélkül megfutamodtak. Ettől kezdve védtelenül állt Nagyvárad, s emiatt egyrészt kettészakadt a védelmi vonal, másrészt a teljes északi szakaszt a bekerítés fenyegette. Nem volt más hátra, mint a minél rendezettebb körülmények között megvalósítandó visszavonulás. Az egyes alakulatok a románokkal számtalan esetben és helyszínen összecsapva vonultak vissza Mátészalka térségébe, hogy ott erőiket egyesítve még menteni próbálják a menthetőt.

Kratochwill már április elején látta, hogy végleg két tűz közé került. Ezért egy elkeseredett irreális próbálkozást tett: parlamenter útján megkísérelte a helyi antantkiküldöttnél, Gondrecourt tábornoknál elérni, hogy állítsa meg a

románokat addig, amíg a székelyek megdöntik Kun Béláék hatalmát. Bár a Tanácsköztársaságot az antant ellenében szemlélte, annak megbuktatását nem Kratochwilléktól remélte. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a követek tragikomikus viszontagságok következtében nem is tudták küldetésüket teljesíteni, Gondrecourt elutasító válasza csak a brassói fogolytáborban ért el Kratochwillhoz.

A nagy román offenzíva megindulása után alig egy héttel Mátészalka térségében csaptak össze a főerők. Az egyenlőtlen küzdelem a székelyek vereségével végződött. A hadosztály vezetői előtt több lehetőség merült fel. Az egyik alternatíva a Vörös Hadseregbe testületileg történő beolvadás lett volna. Ez ellen számtalan érv szólt. Egyrészt ekkor már néhol nyílt fegyveres konfliktusba váltó ellenségeskedés zajlott a székelyek és a vörösök között. Másrészt a hadosztály vezetői az ellenforradalmárság bélyege miatt joggal tarthattak esetleges kivégzésüktől is. Ugyanakkor a legénység jó része – bár Erdélyért, a szülőföldjéért a végsőkig küzdött volna, de – elutasította a Kun Béláék hadseregében történő szolgálatot. Lelkesedésüket az sem hozta meg, hogy a Vörös Hadseregbe tagozódás esetén a székelyekre bün-

A nagyváradai 4. honvéd gyalogezred I. zászlóalj tisztikara, 1914

A nagyváradai 4. honvéd gyalogezred I. zászlóalj tisztikara, 1914 aug.
 ezredet vezényelt a katonák köré.
 Képz.: Keresztény, Kratochwill Karoly vezényelt
 az I. honv. II. parancsra!

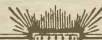

tető-nevelő századokba kerülés vagy jobb esetben eredeti alakulataik „szét-szórása” várt volna.

A másik lehetőség a románok előtti fegyverletétel volt, amelyről már 18-án megindultak a tárgyalások. A mátészalkai vereség ezeket felgyorsította, s az egyezményt 25-én Demecserben írták alá. Ám az ezredes előtte még megkérdezte csapatait a döntésről, nem kötelezte őket az egyezményhez történő csatlakozásra. A többség mégis a fegyverletételt választotta. Döntésükben minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy ügyüket veszni látták, s a románok előtti fegyverletételtől azt remélték, legalább hazatérhetnek otthonaikba. Szép számmal akadtak azonban olyanok is, akik a fegyverletételt megtagadták. Ők különböző viszonytárságos utakon később csatlakoztak a Vörös Hadsereghez, azon székelyek egy részével egyetemben, akik a csucsai áttörés után már nem is tudtak egyesülni a főerőkkel. Egy részüknek kiemelkedő szerep jutott az északi hadjárat későbbi sikereiben. De az 1918 novemberében indult történet a Tanácsköztársaság bukásával sem ért véget, Kratochwill egykori katonái közül sokan még a Nemzeti Hadseregben is szolgáltak.

A román fél – megsértve az internálásra szóló egyezményt – a székelyeket hadifogságba vetette. A tisztikar zöme Brassóba, a legénység többsége a Regátba került. Innen még 1921-ben is küldtek leveleket egykori parancsnokoknak, hogy segítsen nekik a szabadu-

FEKETE HÚSVÉT KÖRÖSTÁRKÁNY ÉS KISNYÉGERFALVA MAGYAR ÁLDOZATAI

Kratochwillék védelmi vonalának legdélebbi része a Belényesi-medence térsége volt. A már régóta román többségű területen néhány falu őrizte még magyarságát. Lakosság-számban és a magyarság számárányában kiemelkedett közülük Köröstárkány. Az itteni magyarok segítettek a frontszakaszon ellenálló Verbőczy-különítmény tevékenységét. A csucsai front összeomlása után ez a terület is védhetetlenné vált. A különítmény távozása után a helyi magyarok magukra maradtak. Április 19-én román irreguláris erők jelentek meg, tagjaik közt környékbeli emberekkel. Tárkányt és a szomszédos Kisnyégerfalvát kirabolták, és válogatott kegyetlenséggel végeztek minden magyarral, akit otthon találtak (sokan elmenekültek már házaikból). A vérengzésnek több mint kilencven áldozata volt. A halottak emlékének ápolását egészen a Ceaușescu-rendszer bukásáig tiltotta a román hatalom, ma emlékfal őrzi neveiket.

Pogány József, a Budapesti
Katonatanács vezetője, 1919

lásban. Kratochwillt néhány tisztársával a román állam elleni cselekmények miatt perbe fogták. A vádat végül – talán annak abszurditása miatt, hiszen 1920. június 4-ig Romániának semmilyen jogi alapja nem volt Erdély birtoklására – ejtették. Az utolsó katonáival egy időben az ezredes is szabadult.

A Székely Hadosztály szűk féléves fennállása, működése tehát nem sikertörténet. Ám rengeteg tanulsággal szolgál. Rámutat azokra az ilyen-olyan okokból bekövetkező hiányosságokra, melyek az amúgy is kilátástalannak tűnő hadi helyzetet tovább rontották. Annak ellenére, hogy a '16-os betörés után szétesett román hadsereg elsősorban az erdélyi román emberanyag, illetve az itt talált k. u. k. hadianyag révén erősödött meg, nem állítható, hogy egyszerű lett volna megállítani. De az igen, hogy a korabeli magyar politika tehetett volna többet egy ütőképes hadsereg megszervezéséért. Vagy legalább gyanakvását, némely politikusa rosszindulatát időlegesen háttérbe szorítva engedhette volna a pozitív kezdeményezések érvényesülését. ♦

A szerző jogász, levéltáros,
MNL Veszprém Megyei Levéltára